

РЕАЛЬНЕ / ІРРЕАЛЬНЕ
У СПРИЙНЯТТІ ДОРОСЛОГО І ДИТИНИ
(НОВЕЛА Г. ВЕЛЛСА «ЧАРІВНА КРАМНИЦЯ»)

Новела Г. Веллса «Чарівна крамниця» (1903), через те що стала об'єктом шкільного аналізу, сьогодні як ніколи заслуговує на уважне ставлення до неї літературознавців. Так у шкільному літературознавстві (а саме на цю наукову галузь посилаються укладачі підручників) не є остаточно вирішеною проблема жанрової природи твору. Так, дехто з дослідників визначає жанр цього твору як «фантазія» (Ю. Кагарлицький), дехто визначає його як «фентезі». Проте, «фантазія» і «фентезі» не мають сталих зв'язків з реальністю, а у творі Веллса вони є. По-перше, сина письменника звали Джип, по-друге, як згадують близькі, батько й син Веллси мали спільне хобі – колекціонування олов'яних солдатиків. Окрім того, в Лондоні на Ріджент-стріт дійсно був (і сьогодні є) магазин іграшок. Все це дозволяє стверджувати, що твір має автобіографічний характер і може сприйматися як розповідь, що побудована на автобіографічному матеріалі.

Маємо зазначити, що саме в практиці шкільного вивчення твір сприймається як приклад втілення класичної опозиції «дорослий – дитина», в якому маленький герой бере верх над людиною з немалим життєвим досвідом. Романтична традиція міфологізації певних етапів людського життя (перш за все, дитинства) укорінена в сучасній методиці літератури. Приклади подібних інтерпретацій «Пригод Тома Сойера» М. Твена, «Маленького принца» А. Де С.- Екзюпері, «Поліанни» Е. Портер можна знайти у багатьох підручниках чи посібниках. Не минула ця доля і новелу Г. Веллса [2; 5; 6]. Однак чи дозволяє текст твору триматися саме такого тлумачення змісту новели? «Чарівна крамниця» не має особистої літературознавчої історії, і тому аналітична розвідка, що пропонується, є актуальною.

Важливим, на нашу думку, є дослідження позицій реальності/ірреальності [3; 4; 9], оскільки саме через характер сприйняття реального та ірреального світів можна описати фокусну позицію героїв, а окрім того, у площині комунікації реального/ірреального відбувається випробовування дорослого героя твору. У «Словнику української мови» «реальний» трактується як такий, що існує в об'єктивній дійсності, тобто дійсний чи протилежний уявному [6, с. 467]. Реальний не пов'язаний з вигадкою, є матеріально насиченим. На противагу цьому поняття «фантастичний» позначено, як таке, що «1) є витвором фантазії, уяви... створений творчою фантазією; *казковий, чарівний*; 2) який не існує в дійсності; *вигаданий, уявний*; 3) який не спирається на реальну дійсність; 4) який нагадує витвір фантазії, не схожий на щось реальне; *химерний, казковий*; 5) який виходить за межі звичайного, ймовірного, який *вважає, приголомшує* чимось» [7, с. 561]. Спираючись на наведені визначення, можемо стверджувати, що поняття «реальний» має усі ознаки фіксації об'єктивно існуючого, тоді як поняття «ірреальний» прив'язане до вигадки, штучно створеного, до того, що виходить за межі природних законів, того, що не існує, до того, чого не може бути в дійсності [8, с. 58].

Світ, в якому живуть герої Веллса, має усі ознаки реального. Автором вказано місто події – Лондон, місцеположення крамнички – Ріджент-стріт, час події – півроку тому. Разом з тим історія прогулянки батька й сина однією з лондонських вулиць змушує читача бути уважним і тверезо розсудливим, оскільки герої потрапляють у ситуацію, в межах якої реальний світ втрачає звичні орієнтири. В ньому перестають діяти закони реальної дійсності. І причиною тому є невеличка крамниця, яку розповідач, а саме від нього читач дізнається про те, що відбулося, бачив не раз до цього часу. Крамниця починає «гратися» з розповідачем ще до того, як дитина змусить батька завітати до неї. Вона приваблює і водночас відштовхує, кожного разу змінюючи місце свого знаходження. Розповідач не має бажання і потреби заходити до крамниці, але коли поряд з ним дитина, зустрічі уникнути не вдається. Крамниця ніби то

запрошує розповідача, проте один він їй, мабуть, чомусь не потрібний. Письменник відразу, з першого абзацу вводить читача в атмосферу простору, який існує поза межами звичайного регламентованого буття.

Веллс не створює автобіографічного тексту, і тому намагається об'єктивно окреслити ситуацію і детально представити головного героя твору. Розповідач – впевнений, розсудливий чоловік, який досить іронічно дивиться на світ і, навіть, на свою дитину. Однак заявлені риси характеру дорослого: його розсудливість, впевненість у собі та іронічне ставлення до життя – піддадуться випробуванням у той час, коли розповідач із сином переступлять поріг крамнички. Якщо до того час хоча б якимось чином маркував життя героя, то тепер він зникає чи уповільнюється. Реальний світ разом втрачає ознаки сталості і набуває рухливості і невловимості. Крамниця трансформуватиметься на очах розповідача та читачів і змусить героїв пережити різні емоції: маленького – «здивуватися», а дорослого героя – «здрігнуватися» і, можливо, змінитися. Г. Веллс за допомогою контрасту зображує етапи змін, яких зазнає кожен з героїв. Для Джипа все, що відбувається у крамниці, є казкою, дивом. Казка для дитини – це добре, в неї завжди щасливий фінал і тому боятися не треба, та й батько поряд: його палець є запорукою безпеки.

Слід відзначити, що дитина і дорослий, знаходячись в крамниці, бачать різні речі. Дитина не осмислює того, що вона бачить. Для неї все, що перед очима, – дива казкового фантастичного світу. Дорослий герой, фіксуючи трансформації, що відбуваються в крамниці, спочатку сприймає усе як фокус, шукає пояснення тому, що відбувається, намагається зрозуміти механізм, а коли не зможе зробити цього, то підсумує: *«Дійсно, це була справжня магія»*[1].

Письменник структурує розповідь героя у двох вимірах. По-перше, це реальний світ, що залишається поза стінами крамнички. Дорослий герой має бажання триматися істинності законів реальної дійсності за будь яких обставин. Але в крамниці інший світ. Він дитиною сприймається як казковий

або фантастичний, тому не потребує пояснень. Проте батько бачить тут те, що дитиною не помічається (чортівня, дивний простір виставки з колонами, дзеркалами та порт'єрами, що приховували вихід, дивний доглядач тощо).

Якщо світ батька побудований за законами природи, то світ крамниці є алогічним з точки зору дорослої людини, його не можна проаналізувати, підпорядкувати своїй волі тощо. У реальному світі людина є часткою буття, в нереальному, а точніше, ірреальному, – людина є іграшкою. І це відчуває дорослий герой. Крамниця відволікає увагу дитини іграшками. Але дорослому герою кидає виклик, намагаючись зробити іграшкою саме його. Демонструючи Джипу іграшки, продавець постійно звертається до батька, з ним намагається вести діалог, його запрошує до розмови. Більш того, крамар наставляє, повчає розповідача. Під час маніпуляцій з капелюхом продавець приговорює, що *«багато хто зовсім даремно чистить свої капелюхи тільки зверху і забуває почистити їх з середини»* [1]. Зім'ятий папір може сприйматися як натяк на літературні заняття дорослого героя (знову ж таки автобіографічні алузії). *«Купа сміття»*, – каже продавець крамниці. Його постійні фізичні трансформації супроводжуються філософським твердженням про те, що *«ніхто з нас не знає, що ховається іноді за пристойною зовнішністю людини... Усі ми – тільки одна видимість»* [1].

Якщо маленького героя у крамниці розважають, зацікавлюють, то на дорослого намагаються вплинути, а іноді глузують з нього. Дорослий герой помічає, що продавець *«дивиться чи то з викликом, чи то з насмішкою»*, він постійно акцентує увагу дорослого героя (і читача) на тому, що тут все справжнє, навіть чортик, який з'являється згодом. І хоча розповідач намагається умовити себе, що чортик гумовий, *«але в якусь мить...»*. Фраза не закінчена. Реалістичне світосприйняття героя дає збій, хоча у цю мить це не є головним. *«Я подивився на Джипа, – згадує розповідач, – Але його погляд був спрямований на чарівну дерев'яну конячку. Мені відлягло від серця»* [1]. У душі батька виникає тривога за сина і бажання піти звідси. Однак розповідач побоюється, що це може бути сприйнято як визнання його поразки і тому герой

залишається, промовляючи про себе, що *«ніхто не затримає нас, коли ми захочемо піти»* [1].

Те, що відбувається навколо персонажів зовсім не нагадує милу казку про дива. *«Мною заволоділа вся ця чортівня. Вона була всюди, – згадує дорослий герой, – на долівці, на стелі, на стінах, у кожному кутку, у кожному цвяху»* [1]. Трансформації обличчя одного з доглядачів виставки іграшок викликають у розповідача відчуття жаху (*«як у страшному сні»*). Дорослий герой хвилюється не за себе, а за свого маленького сина. Дитина настільки захоплена «фокусами», що не помічає тих жахливих змін, які відбуваються навколо, і саме тоді хлопець утрачає зв'язок із батьком: Джип відпустив палець батька і довірливо ухопився за палець продавця. *«Тепер він повністю заволодів Джипом»* [1], – має констатувати батько. З кожною хвилиною перебування в крамниці все менше нагадує казковий дивосвіт, якщо це не «дивосвіт» тріллерів. Крамниця воює з батьком за дитину. Хлопчика зацікавлюють, розважають, непомітно розривають його зв'язок із рідною людиною, а потім – забирають. І хоча батько не визнає ірраціональності того, що відбувається, називаючи все *«жартами»*, проте момент зникнення сина та боротьба за повернення дитини позбавлені комізму: *«Я простяг руку, щоб схопити його [продавця. – Т.Чередник], але він спритно крутнувся й вислизнув від мене. Я знов метнувся до нього, та він ухилився вдруге й штовхнув якісь двері, щоб утекти... Я кинувся за ним і опинився в... непроглядній темряві!»* [1].

Темрява згадується у новелі Г. Веллса двічі. Першого разу – на початку твору, під час опису крамниці, яка *«була невеличка, тісна і досить темна»*. Вдруге, – наприкінці, описуючи боротьбу за сина. Згадуючи пільму, розповідач накреслює схему руху: із світла вулиці – у темряву крамниці, і з крамниці – через темряву – знову на вулицю. Героями новели здійснюється із реальності в ірреальність і – навпаки. На щастя, все закінчується добре: дитина врятована.

Проте автор на тому не завершує новелу. Головний герой навіть через півроку шукає відповіді на деякі важливі для нього запитання.

По-перше, чому саме Джипа було допущено в крамницю? Згадаємо епізод з іншим хлопчиком, який теж хотів потрапити до крамниці, але не зміг цього зробити. Господар крамниці сказав, що *«тільки хороші хлопчики можуть зайти в ці двері»*, що *«у нас завжди зачинено для таких дітей»*. За словами розповідача, обличчя хлопчика *«було скривлене від вічних скиглень»* і видавало *«безсердечного маленького егоїста»*. Джип в цьому негласному змаганні за титул вихованої, слухняної дитини перемагає. Чи є слухняність допуском до крамниці? Може, олов'яні солдатики є натяком на це? Але виникає питання, чи завжди добре бути слухняним? По-друге, чому серед дарунків з'являється кошеня, хоча в крамниці його не було?

Здається, образ кошеняти в новелі не є випадковим, оскільки є архитиповим і культурологічно пов'язаний з нереальним містично неоднозначним світом. Можливо, письменник у такий спосіб відкриває фінал, натякаючи, що пригоди ще не закінчилися? Про можливість такого припуску свідчить і той факт, що олов'яні солдати виконують накази маленького командира, але тільки тоді, коли поряд немає дорослих. Батько залишається за межами світу ірраціонального. Можливо, тому, що не піддався омані таємничого містичного світу крамниці, ним не вийшло маніпулювати. Проте Джип, не помічаючи небезпеки, навіть не здогадуючись про неї, продовжує знаходитися під впливом атмосфери крамниці. Дорослому герою легше все списати на дитячу фантазію, проте кожного дня протягом півроку батько чекає на гостей: *«Ці люди – хто б вони не були... можуть будь-коли з'явитися до мене і отримати гроші»* [1]. Однак, якщо «ці люди» з'являться, чи будуть їх цікавити гроші? Чи за ними прийдуть? Хіба за гроші ішла боротьба у стінах *«чарівної крамниці»*? Але на це запитання має відповісти читач. Г. Веллс залишає фінал оповідання «Чарівна крамниця» відкритим, запрошуючи читачів до роздумів і дискусій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веллс Г. Чарівна крамниця /Переклад О. Логвиненка. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=610>
2. Волощук Є. Зарубіжна література: підруч. для 7-го кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза. 2015. 243с.
3. Журавська О. Дихотомія «реального» й «ірреального» хронотопів як категоріальна жанрова ознака українського химерного роману 2-ї половини ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06. Київ. 2018. 23 с.
4. Магас Н. Реальність/ірреальність у психолінгвокогнітивному вимірі. *Етнос і культура: часопис Прикарпат. нац. ун-ту ім. Василя Стефаника: зб. наук.-теорет. ст. Гуманітарні науки*. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-ту ім. Василя Стефаника». 2014. № 10/11. С. 124-129.
5. Мілянська Н. Зарубіжна література: підруч. для 7-го кл. загальноосвіт. навч. закл. Тернопіль: Астон. 2015. 259с.
6. Ніколенко О. Зарубіжна література: підруч. для 7-го кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Грамота. 2015. 232 с.
7. Словник української мови: в 11 т. – К.: Наукова думка, 1977. Т. 8. 928 с.
8. Словник української мови: в 11 т. – К.: Наукова думка, 1979. Т. 10. 561с.
9. Словник української мови: в 11 т. – К.: Наукова думка, 1980. Т. 11. С.98
10. Сутуліна Л. Розгортання сфери-джерела метафоричної моделі реальне – ірреальне в іспанських романах кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство»*. Дніпропетровськ: Видавництво ДНУ, 2014. Вип. 20 (2). № 11. – С. 159-165.

Анотація

Предметом дослідження у статті є потрактування характеру поєднання/протиставлення реального та ірреального в новелі Г. Велса «Чарівна крамниця». У процесі аналізу тексту твору доводиться, що прямолінійне інтерпретування проблеми «дитина і дорослий» не є коректним відносно авторського посилення тексту. Реальне і ірреальне по-різному

сприймаються оповідачем та маленьким героєм, і ця різниця полягає не в ставленні героїв до світу.

Ключові слова: традиціоналізм, фантастичне, казкове, ірреальне, моделювання світу, фокусність позиції персонажу

Summary

The investigation focuses on the interpretation of the nature of integration and contradiction between real and unreal in the short story “The Magic Shop” by H.G.Wells. The text analysis indicates that the direct interpretation of the issue “a child and an adult” is incorrect according to the author’s reference. Reality and unreality are perceived by the narrator and the little boy in different way and this difference is not relating to the world.

Key words: traditionalism, fantastic, fairy-tail, unreal, world simulation, role focus position